

УДК 378.018.8:377.011.3-051]:664

DOI: 10.31499/2706-6258.2(10).2023.290581

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ ВІЛЬНОГО ВИБОРУ «КУЛЬТУРА БЕЗПЕКИ» В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «МАГІСТР»

Лариса Сусло, старший викладач кафедри техніко-технологічних дисциплін, охорони праці та безпеки життєдіяльності, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0003-1137-828X

E-mail: suslo-larisa654@ukr.net

У статті обґрунтовано необхідність вивчення дисципліни «Культура безпеки» здобувачами освітнього ступеня «магістр». Презентовано зміст навчальної дисципліни, її мету та компетентності, які формує дана дисципліна у сфері безпеки життєдіяльності. Представлено проблему формування культури безпеки у здобувачів другого рівня вищої освіти «магістр» для підвищення рівня готовності до ініціативності, відповідальності та навичок з превентивного і аварійного планування, управління заходами безпеки професійної діяльності, уміння приймати рішення у складних та непередбачених ситуаціях. Обґрунтовано доцільність впровадження дисципліни вільного вибору, яка спрямована на формування у здобувачів вищої освіти розуміння про необхідність дотримання та поліпшення умов праці з урахуванням досягнень науково-технічного прогресу та міжнародного досвіду, а також зазначено нерозривну єдність успішної професійної діяльності з обов'язковим дотриманням усіх вимог безпеки праці у конкретній галузі.

Ключові слова: магістр; заклад вищої освіти; культура безпеки; освітній процес; компетентнісний підхід; дисципліна вільного вибору; охорона праці в галузі; здобувач освіти.

PECULIARITIES OF STUDYING THE DISCIPLINE OF FREE CHOICE “SAFETY CULTURE” IN THE PROCESS OF TRAINING A MASTER'S DEGREE STUDENT

Larysa Suslo, Senior Lecturer of the Department of Technical and Technological Disciplines, Labor Protection and Life Safety, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0003-1137-828X

E-mail: suslo-larisa654@ukr.net

The article substantiates the necessity of studying the discipline “Safety Culture” by applicants for a master’s degree. The content of the discipline, its purpose and competencies formed by this discipline in the field of life safety are presented. The article presents the problem of forming a safety culture in students of the second level of higher education “master’s degree” to increase the level of readiness for professional activities to create a safe working environment. The author substantiates the expediency of introducing a discipline of free choice aimed at forming in higher education students an understanding of the need to comply with and improve working conditions, taking into account the achievements of scientific and technological progress and international experience, and also notes the inseparable unity of successful professional activity with mandatory compliance with all safety requirements in a

particular industry.

A detailed analysis of the scientific and pedagogical literature on the problem of forming a safety culture in master's degree students in higher education institutions has made it possible to highlight the main problems, solutions and prospects for further improvement. The introduction of the discipline of free choice "Safety Culture" to strengthen the teaching of the module "Occupational Safety in the Industry" involves the formation of a holistic view of the evolution of technological safety, the development of an understanding of human interaction with the working environment, the mechanisms of occurrence of dangerous and harmful production factors and the prevention of disability in a particular industry. In addition, teachers working with students who have chosen a discipline of their choice have more opportunities to build an effective educational environment, because the student is already motivated to fully master the discipline. The end result of the above changes in the educational process will be the preparation of future specialists for effective work in the field of occupational safety and health, namely, the achievement of the principles of "it is easier to prevent a disease than to cure it" and "creating a safe environment for yourself and those around you".

Keywords: master's degree; higher education institution; safety culture; educational process; competence-based approach; discipline of free choice; occupational safety and health in the industry; student.

Виклики сучасного світу вимагають перезавантаження системи вищої освіти із впровадженням різних нестандартних підходів, опанування нових навичок та кардинальної зміни парадигми навчання. Освітній процес закладу вищої освіти побудований на вивченні фахових дисциплін, завдяки опануванню їх здобувач отримує обрану спеціальність. Але крім отримання бажаної майбутньої професії, значну увагу необхідно приділити підготовці майбутнього фахівця до безпечної життєдіяльності, а саме виконання правильних дій при небезпечних і надзвичайних ситуаціях. Адже закладам освіти відводиться головна роль по формуванню безпекової компетентності, так би мовити підготовка фахівців до нових небезпек в світі [4, с. 128].

Інтегровані дисципліни безпекового циклу, що викладаються в закладах вищої освіти, як «Безпека життєдіяльності та Охорона праці» для освітнього рівня «бакалавр» та «Цивільний захист та Охорона праці в галузі» освітнього рівня «магістр», передбачають підготовку до безпечної взаємодії людини в системах людина-природне середовища, людина-процес праці та людина-людина [1, с. 39]. Дані дисципліни забезпечують виконання «Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти» [6, с. 244].

Але, формування безпекової компетентності не повинно зупинятися лише на вивченні вказаних вище дисциплінах. Необхідний освітній компонент, сприятиме набуттю знань, досвіду та професійних компетентностей, розвитку індивідуальних здібностей та особистих навичок, а саме доповнити, поєднати, поглибити та розширити безпекові знання в учасників освітнього процесу. Тобто дисципліна, що включатиме такі компоненти, як історичне набуття, науково-технічний прогрес та перспективи розвитку людства, з реалізацією принципу «що хворобу простіше попередити, ніж лікувати» та «створення безпечного середовища для себе та тих, хто поряд».

В публікації «Формування культури безпеки здобувачів освітнього ступеня «бакалавр» у закладах вищої освіти», ми розглянули можливість опанування фахових дисциплін та дисципліни вільного вибору, які будуть викладатися із застосуванням міжпредметних та міжтематичних зв'язків для формування безпекових компонентів [5, с. 25]. А саме дисципліни вільного вибору освітньо-професійної програми передбачає

формування індивідуальної траєкторії розвитку учасника освітнього процесу.

З огляду на зазначене нашу увагу ми приділимо проблемі формування культури безпеки в освітньому процесі здобувачів вищої освіти рівня «магістр» різних спеціальностей. Адже викладання інтегрованої дисципліни «Цивільний захист та охорона праці в галузі» відбувається в магістратурі, коли здобувач отримує другий рівень вищої освіти. Детальний аналіз робочих навчальних програм інтегрованої дисципліни «Цивільний захист та охорона праці в галузі», продемонстрував, що їх зміст, структура та наповнення практично не відрізняється в усіх освітніх програмах. Тому для розгляду даного питання, щодо формування елементів безпекової культури завдяки впровадженню дисциплін вільного вибору ми зупинимось саме на опануванні модуля «охорона праці в галузі».

Але враховуючи сучасні вимоги ринку праці, а саме щодо підготовки майбутнього фахівця, як конкурентоздатного, спонукає до пошуку ефективних освітніх методик та технологій для вирішення зазначеної проблеми. Дане можливо реалізувати за рахунок введення дисциплін вільного вибору із використанням інноваційних технологій навчання для підсилення викладання модуля «охорона праці в галузі», що зможуть підвищити професійний рівень та сформувати відповідні компетентності з реалізацією у професійній діяльності.

Оскільки процес формування культури безпеки складний і передбачає як розвиток знань про безпеку і формування компетенції безпечної поведінки в стандартних і нестандартних ситуаціях, так і охоплює мотиваційну сферу життєдіяльності, то зміст його у процесі вивчення різних дисциплін відображує можливості цих навчальних предметів. Таким чином, актуалізується проблема формування у студентів «безпекової культури» у процесі викладання модуля «охорона праці в галузі», а для розширення безпекових знань необхідно запровадити дисципліну вільного вибору «Культура безпеки». Дисципліни вільного вибору «Культура безпеки» [8, с. 239] буде викладатися відповідно до основних аспектів, а зміст дисципліни буде поділений на історичне набуття, науково-технічний прогрес та перспективи розвитку людства в галузі безпеки.

Ряд сучасних науковців, а саме О. Ващенко, В. Клімова, М. Коновальчук тощо працюють над впровадженням здоров'я зберезувальних технологій в освітньому процесі закладів вищої освіти. Дослідники М. Буц, С. Гвоздій, Т. Гринюк, О. Кравченко, В. Курепін, В. Сопіга, тощо, наукову діяльність спрямовують на розвитку освіти в галузі безпеки життєдіяльності, а саме вирішення проблем викладання дисциплін безпекового характеру в закладах вищої освіти. Науковці С. Артем'єв, С. Ігнатенко О. Малько, Б. Цимбал, О. Шароватова тощо, висвітлюють актуальність формування культури безпеки у здобувачів першого та другого рівня вищої освіти.

Але, залишається нерозв'язане завдання щодо встановлення основних педагогічних можливостей з формування культури безпеки у здобувачів другого рівня вищої освіти із використанням дисципліни вільного вибору.

Мета статті полягає в обґрунтуванні доцільності впровадження дисципліни вільного вибору «Культура безпеки» в процесі підготовки здобувача освітнього ступеня «магістр».

Дисципліна «Культура безпеки» може належати до циклу дисциплін вільного вибору здобувачем освіти таких спеціальностей, як «Спеціальність 016.01 Спеціальна освіта (логопедія)», «014 Середня освіта (Інформатика)», «051 Економіка», «014.01 Середня освіта (Українська мова та література)», «053 Психологія», тощо. Дисципліна покликана формувати цілісне уявлення про еволюцію технологічної безпеки, розвиток уяви про взаємодію людини із середовищем праці, про механізми виникнення небезпечних і шкідливих виробничих чинників та попередження втрати працездатності в конкретній галузі.

Зміст дисципліни «Культура безпеки», відповідає положенню «Про порядок вільного вибору навчальних дисциплін здобувачами вищої освіти в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини» [7].

Мета дисципліни полягає у підготовці здобувачів вищої освіти, як майбутніх керівників з ефективним управлінням об'єктами господарювання або групою працівників з питань охорони праці, а саме дотриманням та поліпшенням умов праці з урахуванням досягнень науково-технічного прогресу та міжнародного досвіду, а також в усвідомленні нерозривної єдності успішної професійної діяльності з обов'язковим дотриманням усіх вимог безпеки праці у конкретній галузі.

Завдання дисципліни полягає у набутті розуміння необхідності вирішення проблем для сталого розвитку підприємства (установи, організації не залежно від форми власності та виду діяльності) та передбачення ризиків, що можуть бути пов'язані з діяльністю працівника або групи працівників; формування навиків ідентифікувати небезпеки в процесі праці, культуру професійної безпеки, вміння обирати методи, заходи і способи захисту від небезпеки та прогнозувати ризики у професійної діяльності; готовності до раціональної професійної діяльності із застосуванням професійних знань для мінімізації впливу шкідливих та небезпечних факторів від виробничого процесу та середовища.

Дисципліна «Культура безпеки» відповідно до робочої навчальної програми, буде передбачати загальний обсяг в розмірі 4 кредитів ЕКТС (120 год.), де 40 годин буде відводиться на аудиторну роботу здобувачів (20 годин – лекції, 20 годин – практичні заняття) і 80 годин буде відведено на самостійне опрацювання. Підсумковою формою контролю знань здобувачів стане залік, який оцінюється за 100-бальною шкалою, а саме 80 балів – це оцінення двох змістових модулів та 20 балів за успішне проходження підсумкового тесту.

Викладання дисципліни вільного вибору буде забезпечуватися конспектом відповідних лекцій, планами практичних робіт, розробленими методичними рекомендаціями для виконання практичних і самостійних завдань, а також сучасною навчально-методичною та науковою літературою. Також враховуючи сучасні виклики (пандемія, військовий стан, блекаут, тощо) для успішного проведення занять у змішаному форматі або онлайн, дисципліна буде розміщена в університетському інформаційно-освітньому середовищі «Moodle» [2, с. 201].

Відповідно до вимог освітньо-професійних програм здобувачі вищої освіти повинні оволодіти загальними і фаховими компетентностями та досягнути програмних результатів, що наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Результати навчання за дисципліною

Індекс в матриці ОП	Загальні компетентності
ЗК 1.	Здатність приймати обґрунтовані рішення.
ЗК 4.	Здатність до адаптації та дії в новій ситуації
ЗК 9.	Здатність до вдосконалення особистісних і професійних навичок та оволодіння сучасними знаннями
<i>Фахові компетентності</i>	
ФК 4.	Здатність застосовувати творчий підхід до роботи за фахом
ФК 8.	Здатність до критичного мислення, аналізу та синтезу
ФК 9.	Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях
<i>Програмні результати навчання</i>	
ПРН 2.	Вміти адаптовувати і застосовувати нові досягнення в теорії та практиці для досягнення конкретних цілей і вирішення задач ринкового суб'єкта
ПРН 2.	Демонструвати навички оцінювання непередбачуваних проблем охорони праці в галузі і обдуманого вибору шляхів їх вирішення.
ПРН 3.	Уміти формувати ефективні комунікаційні стратегії з метою донесення ідей, проблем, рішень та власного досвіду в сфері охорони праці в галузі.
ПРН 4.	Уміти доносити результати діяльності до професійної аудиторії та широкого загалу, робити презентації та повідомлення.
ПРН 5.	Поєднувати навички самостійної та командної роботи задля отримання результату з акцентом на професійну сумлінність та відповідальність за прийняття рішень.
ПРН 6.	Брати участь у розробці проектів і практичних рекомендацій щодо охорони праці в галузі.

Програма навчальної дисципліни передбачає лекційний курс, що розділений на два змістових модулі, які висвітлені в таблиці 2.

Таблиця 2

Програма навчальної дисципліни

№ п/п	Теми
<i>Змістовий модуль 1.</i>	
<i>Ризики в діяльності гуманітарії та охорона їхньої праці</i>	
1	Забезпечення реалізації історико-державної політики у сфері охорони праці
2	Використання інноваційних технологій у процесі навчання, інструктажу і перевірка знань з питань охорони праці
3	Оцінка рівня професійного ризику на робочому місці та проведення профілактичних заходів
4	Ефективність праці на підприємстві від результату проведення заходів з охорони праці
5	Профілактика професійного та емоційного вигорання. Стрес-менеджмент
<i>Змістовий модуль 2.</i>	
<i>Актуальні проблеми охорони праці в наукових дослідженнях</i>	
6	Впровадження автоматизованих систем управління охороною праці
7	Впровадження сучасних здоров'язберігаючих технологій
8	Гігієнічний вплив конструкційних матеріалів на працівника
9	Структурно-функціональна модель створення безпечного робочого місця
10	Ергономічні та естетичні основи безпеки праці

Вибір методів навчання повинен насамперед забезпечувати обґрунтоване підведення студентів для свідомого засвоєння правил та норм безпечної поведінки. Це може відбуватися як у процесі пояснення навчального матеріалу, так і в процесі його опанування самостійно. Методи навчання, які викладач застосовує для формування культури безпеки повинні забезпечувати активну пізнавальну діяльність студентів протягом усього процесу вивчення предмету. Тому використання компетентнісного підходу для вивчення тем вибіркової дисципліни дозволить успішно поєднати теоретичні знання і сформовані уміння, набуття практичних навичок, з врахуванням поведінкових компонентів тощо, стане запорукою високого рівня готовності здобувача освіти до майбутньої професійної діяльності.

До прикладу, у процесі викладання теоретичного матеріалу, викладач використовує технологію «проблемної лекції», що сприяє розвитку дослідницьких умінь у здобувача освіти. реалізація мети даної лекції відбувається через залучення здобувачів до розв'язання випереджувальних завдань, тобто часткове або повне самостійне оволодіння матеріалом [3, с. 21]. У зв'язку з цим належне місце у системі роботи викладача повинні мати проблемно-пошукові методи. Також можуть бути використані, наприклад, такі дослідницькі завдання, як передбачення результатів та наслідків впливу на людину та довкілля небезпечних та шкідливих факторів; планування дослідження; осмислення певних конкретних ситуацій; пояснення нестандартної ситуації та можливих шляхів виходу з неї; вибір відповідних надійних засобів захисту; передбачення можливих наслідків своєї діяльності та діяльності інших людей тощо.

Отже, впровадження дисципліни вільного вибору «Культура безпеки» в освітній процес для здобуття другого рівня вищої освіти «магістр» в закладах вищої освіти, передбачає доповнення викладання інтегрованої дисципліни «Цивільний захист та Охорона праці в галузі». Особливо дане стосується викладання модулю «Охорона праці в галузі» з підсиленням дисципліни вільного вибору, що вибудовує логічну послідовність опанування знаннями з питань збереження життя та здоров'я особистості. А кожна тема вибіркової дисципліни несе певну інформативність про процес створення безпечного середовища праці та пізнавальність в сфері охорони праці, що стосується здатності працювати та діяти безпечно.

Детальний аналіз науково-педагогічної літератури з проблеми формування культури безпеки в здобувачів освітнього ступеня «магістр» в закладах вищої освіти дозволив висвітлити актуальні проблеми, шляхи вирішення та перспективи подальшої професійної реалізації. Впровадження дисципліни вільного вибору «Культура безпеки» для підсилення викладання модуля «Охорона праці в галузі» формування у молоді свідомого та відповідального ставлення до питань особистої та колективної безпеки, набуття вмінь щодо виявлення та оцінювання потенційних ризиків безпеки, шляхів попередження та захисту, оперативного реагування та ліквідації наслідків прояву небезпек, формування цілісного уявлення про еволюцію технологічної безпеки, розвиток уяви про взаємодію людини із середовищем праці, про механізми виникнення небезпечних і шкідливих виробничих чинників та попередження втрати працездатності в конкретній галузі. Також, викладачі працюючи із здобувачами, які обрали дисципліну вільного вибору, мають більше можливостей побудувати ефективне освітнє середовище,

адже здобувач вже вмотивований до повноцінного опанування дисципліни. Кінцевим результатом вище викладених змін в освітньому процесі стане підготовка майбутніх фахівців до ефективної праці в галузі охорони праці, а саме досягнення вирішення принципів, як «хворобу простіше попередити, ніж лікувати» та «створення безпечного середовища для себе та тих, хто поряд».

Перспективи подальших досліджень полягають у подальших дослідженнях використання інноваційних технологій для формування безпекової культури в здобувачів вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гринюк Т. Ю. Безпека людини як комплексний підхід до питань охорони праці, безпеки життєдіяльності, цивільного захисту та пожежної безпеки. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ*. 2013. Вип. 2. С. 38–43. URL: <https://dspace.megu.edu.ua:8443/jspui/handle/123456789/738> (дата звернення: 17.09.2023).
2. Дишкант О. В., Бабійчук І. В., Романюк Н. М. Особливості дистанційного навчання на базі платформи MOODLE в підготовці фахівців сфери цивільного захисту. *Дистанційна освіта в Україні: інноваційні, нормативно-правові, педагогічні аспекти*. 2023. № 1(2). С. 196–206. URL: <https://doi.org/10.18372/2786-5495.1.17322> (дата звернення: 10.09.2023).
3. Животівська Д. Дослідницькі вміння в професійній підготовці майбутніх фахівців із охорони праці. *Сучасна гуманітаристика: матеріали XI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Переяслав-Хмельницький*, 2019. Вип. 13. С. 19–21.
4. Кравченко Л. В. Шляхи підвищення ефективності засвоєння дисципліни «безпека життєдіяльності» здобувачами педагогічних закладів вищої освіти. *Вісник науки та освіти*. Кривий Ріг, 2022. № 6(6). С. 126–134. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/3299/3314> (дата звернення: 17.09.2023).
5. Люльченко В. Г., Суслю Л. В. Формування культури безпеки здобувачів освітнього ступеня «Бакалавр» у закладах вищої освіти. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. Умань, 2023. Вип. 1(9). С. 23–30. URL: <http://ppsh.udpu.edu.ua/article/view/279331> (дата звернення: 14.09.2023).
6. Нагайчук О. В. Формування компетентностей з охорони праці та безпеки життєдіяльності у майбутніх учителів технологій у процесі фахової підготовки. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. Умань, 2019. Вип. 18. С. 241–250. URL: <https://doi.org/10.31499/2307-4914.18.2018.162396> (дата звернення: 12.09.2023).
7. Про порядок вільного вибору навчальних дисциплін здобувачами вищої освіти в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини. URL: <http://surl.li/fsfrp> (дата звернення: 08.09.2023).
8. Романів Л. В., Пішак О. В., Бойчук Р. Р. Культура безпеки, як складова базової культури особистості. *Молодий вчений*. 2017. № 3.1(43.1). С. 238–241. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_3.1_63 (дата звернення: 11.09.2023).

REFERENCES

1. Hryniuk, T. Yu. (2013). Bezpeka liudyny yak kompleksnyi pidkhdid do pytan okhorony pratsi, bezpeky zhyttiediiialnosti, tsyvilnoho zakhystu ta pozhezhnoi bezpeky. *Psykhologo-pedahohichni osnovy humanizatsii navchalno-vykhovnoho protsesu v shkoli ta VNZ*, issue 2, 38–43. URL: <https://dspace.megu.edu.ua:8443/jspui/handle/123456789/738> [in Ukrainian].
2. Dyshkant, O. V., Babiichuk, I. V., Romaniuk, N. M. (2023). Osoblyvosti dystantsiinoho navchannia na bazi platformy MOODLE v pidhotovtsi fakhivtsiv sfery tsyvilnoho zakhystu. *Dystantsiina osvita v Ukraini: innovatsiini, normatyvno-pravovi, pedahohichni aspekty*, 1(2), 196–206. DOI: <https://doi.org/10.18372/2786-5495.1.17322> [in Ukrainian].
3. Zhyvotivska, D. (2019). Doslidnytski vminnia v profesiinii pidhotovtsi maibutnix fakhivtsiv iz okhorony pratsi. *Suchasna humanitarystyka: proceedings of the XI International Scientific and Practical Conference. Pereiaslav-Khmelnyskyi, issue 13, 19–21* [in Ukrainian].

4. Kravchenko, L. V. (2022). Shliakhy pidvyshchennia efektyvnosti zasvoiennia dystsypliny “bezpeka zhyttiediialnosti” zdobuvachamy pedahohichnykh zakladiv vyshchoi osvity. *Visnyk nauky ta osvity*. Kryvyi Rih, 6(6), 126–134. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/3299/3314> [in Ukrainian].
5. Liulchenko, V. H., Suslo, L. V. (2023). Formuvannia kultury bezpeky zdobuvachiv osvitnoho stupenia “Bakalavr” u zakladakh vyshchoi osvity. *Psyholoho-pedahohichni problemy suchasnoi shkoly*. Uman, issue 1(9), 23–30. URL: <http://ppsh.udpu.edu.ua/article/view/279331> [in Ukrainian].
6. Nahaichuk, O. V. (2019). Formuvannia kompetentnosti z okhorony pratsi ta bezpeky zhyttiediialnosti u maibutnikh uchyteliv tekhnolohii u protsesi fakhovoi pidhotovky. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia*. Uman, issue 18, 241–250. DOI: <https://doi.org/10.31499/2307-4914.18.2018.162396> [in Ukrainian].
7. Pro poriadok vilnoho vyboru navchalnykh dystsyplin zdobuvachamy vyshchoi osvity v Umanskomu derzhavnomu pedahohichnomu universyteti imeni Pavla Tychyny. URL: <http://surl.li/fsfrp> [in Ukrainian].
8. Romaniv, L. V., Pishak, O. V., Boichuk, R. R. (2017). Kultura bezpeky, yak skladova bazovoï kultury osobystosti. *Molodyi vchenyi*, 3.1(43.1), 238–241. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_3.1_63 [in Ukrainian].